

דוד ר. ש. זנו

לעילוי נשמת סבי
ר' יצחק בן רפאל זנו ז"ל

ההבדל בין שני לוחות הברית

- א. פתיחה
- ב. חטא אדם הראשון
 - 1. אדם הראשון לפני החטא
 - 2. סיבת החטא
 - 3. עולם הדין והרחמים
- ג. משה עלה למרום
- ד. ההבדל בין הלוחות
- ה. קבלת הלוחות הראשונים (מידת הדין)
- ו. שבירת הלוחות
- ז. יצירת עולמה של מידת הרחמים
- ח. קבלת הלוחות השניים (מידת הרחמים)
- ט. סיכום

א. פתיחה

מטרת המאמר היא לנסות לבאר את מהלך קבלת הלוחות הראשונים והשניים, ומתוך כך להבין את המשמעות הייחודית של כל אחד משני התהליכים. על מנת להבין באופן יותר מעמיק את המאורעות, יש לפרש את המדרש המספר על הויכוח בין משה למלאכים, והמאמץ הגדול של משה להוריד את הלוחות השניים. תהליך זה של קבלת הלוחות פעמיים, מקביל למהלך קדום יותר, והוא בריאת אדם הראשון (להלן אדה"ר) וחטאו.

על כן נקדים לבאר אודות אדה"ר מספר שאלות:

- א. מה היתה מדרגתו לפני החטא?
- ב. אם נאמר שמדרגתו היתה שלמה לגמרי, כיצד הוא חטא ובמה?
- ג. איזו צורה של בחירה חופשית היתה לאדה"ר?
- ד. מה היתה מדרגתו לאחר החטא?

ב. חטא אדם הראשון

1. אדם הראשון לפני החטא¹

כותב הרמב"ן:

והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע... והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו התשמיש לתאוה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה, וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלוהים מצד אחד, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה...

(בראשית ב, ט)

כך מביא ר' חיים מוולוז'ין:

והענין כי קודם החטא, עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להטיב או להיפך ח"ו, כי זה תכלית כוונת כלל הבריאה, וגם כי הרי אחר כך חטא. אמנם, לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכוחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה אדם ישר לגמרי, כלול רק מסדרי כוחות הקדושה לבד, וכל ענייניו היו כולם ישרים, קדושים ומזוככים טוב גמור, בלי שום עירוב ונטייה לצד ההפך כלל, וכוחות הרע היו עומדים לצד, וענין בפני עצמם, חוץ ממנו, והיה בעל בחירה ליכנס אל כוחות הרע ח"ו, כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל תוך האש... (נפש החיים א, ו בהגה ד"ה והענין)

אדה"ר לא ראה בהיותו ערום מידה מגונה. כשם שאדם רגיל אינו מתבייש בלבושו, כך היה החומר אצלו כעין לבוש נחמי שאין צריך לפשטו לעולם. הסיבה לכך היא ששכלו של אדה"ר היה קרוב לשלמות, והיה יכול להגיע באמצעותו לידיעה מושלמת של ה', והתאוה והיצר לא יהיו קיימים אצלו כלל. הרע היה מחוצה לו, כלומר הפיתוי לא היה שייך אצלו כלל, ולא היה יכול לחשוב: 'אני מתאוה לעשות... איני יכול להתאפק ולהתגבר על יצרי...'. על דרך משל כתב ספר 'מדרגת האדם' על אדם שבאפשרותו לעשן סמים המרעילים את נפש האדם, ויודע הוא על הכח המשכר של הסמים המביא להרגשה רגעית נעימה ביותר, ובהשפעתם ישכח מכל צרותיו. בכל זאת, אין הידיעה הזו מעוררת לכתחילה תאוה (לכל היותר - סקרנות), מפני שהכרת הנזק היא הכרה שכלית "מבחוץ", ועד שלא מגיעים לניסיון אי אפשר לתאר לעצמנו את עוצמת החוויה². אופיו של אדה"ר לפני החטא הוא כמעט כמלאך, שכל דרכיו מוליכות רק אל הטוב והקדוש ואינו עלול להיכשל על ידי פיתוי חיצוני. על מטרת מדרגה זו כותב הרמב"ל:

והנה היה ראוי לו שיבחר בטוב, ויגביר נשמתו על גופו, ושכלו על חומר, ואז היה משתלם מיד, ונח בשלמות לנצח... ואמנם, לדבר זה היה אדה"ר מגיע

1. עיין בספר "הארות לפרשיות בראשית" (עמודים 11-17) - שיחות עם הרה"ג בן ציון פריימן זצ"ל שדן בהרחבה בנושא.

2. השווה מורה נבוכים א, ב.

אילו לא חטא, שהיתה נשמתו מזככת את גופו זיכוך אחר זיכוך, עד שהיה מזדכך השיעור המצטרך ונקבע בתענוג הנצחי. (דרך ה' א, ג)

ומוסיף במקום אחר:

והנה היה די שיתחזק באמונה זו שלא לעבור את פי ה', וזה עד ליל שבת קודש, כאשר חכמים יגידו, שאז היה הקב"ה עושה ביום אחד מה שהוא עושה בשית אלפי שנים... כי היה מבטל ברגע אחד כל הרע מן העולם. (דעת תבונות, עמוד 16, דפוס ורשה)

2. סיבת החטא

על פי האמור לעיל, מתעוררות שתי שאלות:

- א.** אם אכן לאדה"ר לא היה יצר הרע שיעורר אותו לחטוא, איפה כאן הבחירה החופשית אשר ניחן בה האדם?
- ב.** אם אין לאדה"ר יצר הרע בתוכו, אלא מבחוץ באופן שכלי, איך יתכן ש"חדרה" אליו תאוה וגרמה לו לחטוא (הרי חטא אדם היה מחמת תאוה - "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים" - בראשית ג, ו)? הרב דסלר מתייחס לשאלות אלו:

... אבל מצד שני, הרגיש אדה"ר שיתכן קידוש ה' במדריגה הרבה יותר נכבדה הימנה. הוא נברא במדריגה גבוהה וקדושה, והושם בגן עדן בלי שום מגע עם הרע, ואדרבה, עם כל הסיועים האפשריים לטוב, עד שהיו המלאכים משמשים אותו; ולכן הרגיש שחלק העמל והעבודה שלו היה קטן מאד ביחס לסייעתא דשמיא הגדולה שקבל. כמה היה מתרבה כבוד שמייס - כך היה יכול לחשוב - אם היה הוא, האדם, מתקרב מעט לצד ידיעת הטוב ורע, והיה מוריד את עצמו ואת העולם קצת לצד הסתר וחושך, ושם גם במצב הקשה ההוא היה מצליח על ידי עמלו ויגיעתו להידבק לקדושה בבחירתו החופשית, והיה הופך את החושך לאור! האם אז לא היה מתגלה קידוש ה' גדול הרבה יותר לאין ערוך?

כך בא אליו פיתוי היצר, כמו שנאמר "ונחמד העץ להשכיל", פירוש **שדימה שעל ידו יוכל להשכיל ולזכות לגילויים חדשים ונפלאים עד אין קץ**; ופיתוי זה בא אליו מבחוץ בלשון "אתה"...

אמנם מחמת רום מעלתו טעה בהערכה. קודם שידע את הרע לא היה יכול לצייר לעצמו שמצב ידיעת הרע הוא חושך ממש. הוא חשב שאינו אלא "כעין חושך", כי במדרגתו הרמה לא היה יכול להשיג אפשרות פירוד גמור מאורו יתברך. (מכתב מאליהו ב, עמוד 140)

אדה"ר החליט לאכול מעץ הדעת, לעזוב את עולמו הבטוח של קדושה, ולצאת ולהילחם לשם שמים נגד יצר הרע. אך אם יפסיד במלחמתו הוא בהכרח ימות, כי הוא גשמי, ודבר גשמי אינו יכול להיות נצחי³.

והוא שאמר הקב"ה:

3. עיין "הארות לפרשיות בראשית" שם.

...מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות. (בראשית ב, טז-יז)

והרי הוא אכל ולא מת מיד? המיתה כאן איננה עונש, אלא תוצאה טבעית. עד עכשיו אדה"ר היה כולו רוחני, וממילא לא יכול למות (כפי שיבואר בהמשך). אך ברגע שהוא חטא, הוא נהיה גשמי, ועל פי דרכי הטבע - בן תמותה. אם כן, כוונת הפסוק היא שברגע שיאכל מהעץ הוא יהיה נתון לדרכי הטבע, החורצות, בין היתר, סופו של כל חי למות. לאחר החטא, כותב ר' חיים מוולוז'ין:

אז נתערבו הכוחות הרע בתוכו ממש... וזהו עץ הדעת טוב ורע, שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעלמות הטוב והרע יחד, זה בתוך זה ממש כי "דעת" פירושו: "התחברות"...

(נפש החיים א, ו בהגה ד"ה "והענין")

היצר הרע שהיה מבחוץ (הנחש) נכנס לתוך האדם, והוא כבר אינו מסוגל להבחין בין טוב לרע בצורה מוחלטת. הוא לא מצליח לראות את היצר מזוית אובייקטיבית, וצריך להילחם נגדו יומם ולילה.

3. עולם הדין והרחמים

אמנם קשה, שהרי לכאורה אדה"ר לא היה צריך לבוא לידי תקלה מפני שהיה מושלם ללא יצר הרע. הוא היה בדרגה שבה נידון על פי מדת הדין, דהיינו, מסוגל היה לקיים את דבר ה' בשלמות בלי לערב במעשיו צד של חטא או אפילו הרהור של חטא. במצב זה, האדם אינו מכיר או זקוק למושגים של חזרה בתשובה או בקשת רחמים. אם כן, לאחר החטא היה צריך הקב"ה להוציא את אדה"ר מן העולם על שלא עמד במשימה, שהרי אין העולם מתאים כלל לאפשרות של חטא?

אלא מובא בחז"ל "שבתחילה עלה במחשבה לבראותו (-את העולם) במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין" (רש"י בראשית א, א ע"פ בראשית רבה יב, טו). מדת הרחמים נוצרה לכתחילה, כי למרות שלמות האדם בברייתו, הוא סוף סוף נברא מחומר, גם אם מזוכך וקרוב לשלמות עילאית. הקב"ה ברא את האדם עם הבחירה החופשית, ולכן היה מודע לאפשרות שהאדם יכול להכשל ולחטוא, ויזדקק למדת הרחמים. אלו הם שני חסרונות מוכרחים באדם באשר הוא אדם - חומריות ובחירה חופשית - ובצירוף שניהם אפשר שיצמח חטא. כן מובא בספרי:

וכן היה רבי סימיי אומר: כל בריות שנבראו מן השמים - נפשם וגופם מן השמים. וכל בריות שנבראו מן הארץ - נפשם וגופם מן הארץ, **חוץ מאדם זה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ**. לפיכך, **אם עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים** - הרי הוא כבריות של מעלה, שנאמר (תהלים פב, ו): "אני אמרתי אלוהים אתם ובני עליון כולכם"⁴. **לא עשה תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים** - הרי הוא כבריות של מטה, שנאמר (תהלים פב, ז): "אכן כאדם תמותון". (דברים, פיסקה שו)

4. ומבאר רש"י את הפסוק בתהלים: "אלוהים אתם" - (כלומר) מלאכים. כשנתתי לכם את התורה, נתתי לכם על מנת שאין מלאך המוות שולט עוד בכם.

כותב הרב דסלר (שם, עמוד 141), על פי הספרי, שאפילו מלאכים, מעצם היותם נבראים, הם בהכרח מציאות נפרדת מהקב"ה. החסרון הזה משותף למלאכים ולאדם. אך באדם נמצא חסרון נוסף וזהו מה שהמשיך הספרי: "אם עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים... לא עשה תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים" - האדם נברא עם הידיעה שאפשר לו לרדת למדריגה שפילה ונמוכה על ידי בחירתו.

יוצא שבתחילת הבריאה נבראו מדת הדין והרחמים ביחד כדי "לשרת" את האדם, אך כשהקב"ה יצר את האדם, הטביע בו רק את היכולת לקיים את רצונו על פי מדת הדין. לאחר החטא, כאשר התברר שאדה"ר אינו יכול לעמוד במבחן של דין לבד, צירף הקב"ה לאדם גם את מדת הרחמים.

אולם, מדת הדין עדיין קיימת בעולם כפי שהיתה מדת הרחמים קיימת גם קודם החטא, אלא שעכשיו היא ליחידים בלבד, כפי שיבואר בהמשך. כעת, לאחר תשובה וייסורים, חזרו בני ישראל, זיכוך אחר זיכוך, לדרגת אדם לפני החטא ומתכוונים לקבלת התורה בהר סיני⁵.

ג. משה עלה למרום

הגמרא מביאה אגדה שמתארת את קבלת הלוחות על ידי משה רבינו:

ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: 'רבנו של עולם, מה לילוד אשה בינינו?' אמר להן: 'לקבל תורה בא'.

אמרו לפניו: 'חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?' "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו? ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים!" (תהלים ח, ב; ה).

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: 'החזיר להן תשובה!'

אמר לפניו: 'רבנו של עולם! מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם'. אמר לו: 'אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה', שנאמר: "מאתז פני כסה פרשז עליו עננו" (איוב כו, ט). ואמר רבי נחום: מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו.

אמר לפניו: 'רבנו של עולם! תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה (שמות כ, ב): "אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". אמר להן: למצרים ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה - "לא יהיה לך אלוהים אחרים" - בין הגויים אתם שרויין שעובדי עבודה זרה? שוב מה כתיב בה - "זכור את יום השבת לקדשו" - כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה - "לא תשא" - משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה - "כבד את אביך ואת אמך" - אב ואם יש לכם? שוב מה כתיב בה - "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב" - קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?'

5. להסבר מפורט בנושא חזרת בני ישראל לדרגת אדה"ר, עיין מכתב מאליהו חלק ב, עמוד 87.

(שבת פח, ב)

מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא.

למה צריך היה משה להתווכח כדי להוריד את הלוחות, ומתי היה "ויכוח" זה - בלוחות הראשונים או בשניים?

כדי לנסות לענות על השאלות הללו, עלינו לבאר כמה נקודות:

- א. מהם ההבדלים המהותיים בין נתינת הלוחות הראשונים לבין נתינת הלוחות השניים?
- ב. מהו פשר הויכוח בין משה למלאכים, ומה רוצה כל צד להשיג?
- ג. מה התרחש בין קבלת הלוחות הראשונים לבין קבלת הלוחות השניים?

ד. ההבדל בין הלוחות

מן הראוי להתחיל בהבדלים היוצאים מהכתוב.

בלוחות הראשונים: הקב"ה מבקש ממשה לעלות להר לקבל את הלוחות:

...עלה אלי ההרה והיה שם, ואתנה לך את לוחות האבן, והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם... ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר. **וישכון כבוד ה'** על הר סיני ויכסהו הענן... ומראה כבוד ה' כאש אוכלת... ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר...

(שמות כד, יב-יח)

וכן:

והלוחות מעשה אלוהים המה, והמכתב מכתב אלוהים הוא חרות על הלוחות.
(שם לב, טז)

שני המקורות הללו מראים את אופי הלוחות שהוריד משה בפעם הראשונה.

בלוחות השניים:

ויאמר ה' אל משה: **פסל לך שני לוחות אבנים** כראשונים, וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות אשר שברת... ויעל אל הר סיני... וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם...

(שמות לד, א-ה)

עולים כאן שני הבדלים:

1. בלוחות הראשונים האבן עצמה ניתנה מהקב"ה, ובשניים האבן נפסלה ע"י משה. כפי שכותב האבן עזרא (שם): "כי מכתב אלוהים היו שניהם, ועוד הראשונים מעשה אלוהים והשניים מעשה אדם".
2. בראשונים מכסה הענן את ההר ושוכן בו כבוד ה', ובשניים הביטוי כבוד ה' לא מוזכר, אלא הענן בלבד.

כדי לעמוד על ההבדל השני, לגבי מציאות "כבוד ה'" בעליית משה למרום, נבאר דברים אחדים על דרך הפשט.

בסוף ספר שמות כתוב:

ויכס הענן את אהל מועד, וכבוד ה' מלא את המשכן. ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן, וכבוד ה' מלא את המשכן. (שמות מ, לד-לה)

מכאן שמשה לא יכול להיכנס למקום בו נמצא כבוד ה'. לעומת זאת ראינו לעיל:

וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן... ומראה כבוד ה' כאש אוכלת...
ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר... (שמות כד, טז-יח)

קשה: פעמים יכול משה להיכנס למקום בו נמצא כבוד ה', ופעמים אינו יכול?! רש"י מביא סתירה דומה בין "ולא יכול משה לבוא", לעומת (במדבר ז, כט): "ובבא משה אל אהל מועד", ומתרחץ: "שכל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא, נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו".

אבל עדיין קשה מהפסוק בשמות כד, שהרי ענן ה' שורה על ההר, ומשה בכל זאת נכנס לדבר עמו?

אור החיים (שמות מ, לה) מתרחץ שכאן **כבוד ה'** מילא את המשכן, ולכן משה לא יכול להיכנס, ובשמות כד הכוונה היא, שמשה נכנס רק לתוך הענן, ולא היה שם כבוד ה'. הכלי יקר מפרש באופן אחר. כבוד ה' והענן הם שני דברים שונים, אלא שהאש והאור נראו מתוך הענן, כי באמצעות הענן היה אפשר להסתכל בהם. כשהוקם המשכן, נבדלו זה מזה - אור ה' נכנס לתוך המשכן, ששם מקומו, והענן נשאר בחוץ, ולכן משה לא יכול היה להיכנס. אבל בפרשת משפטים, "כבוד ה'" היה מעורב בענן, ולכן יכול היה משה להיכנס. הרמב"ן מביא את פירושו של רש"י, ומביא הסבר נוסף (ע"פ ויקרא רבה א, טו) - שהדבר תלוי בקריאת הקב"ה. משה אינו רשאי לבוא ללא רשות, אבל כשהקב"ה קורא לו, כפי שעשה בהר סיני, מותר לו לבוא אל תוך הענן.

הנצי"ב בהעמק דבר, מוסיף שהיו כמה צורות של כיסוי המשכן ע"י הענן. בכל יום היה הענן מעל המשכן, ואפשר למשה להיכנס. אבל באותה שעה שנאסרה עליו הכניסה, הענן שכן עליו ממש. וזאת כוונת רש"י "נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו" - שעלה ונתקפל למעלה. אמנם קשה לכאורה מהמדרש (ויקרא רבה א, ז) שכותב שמשה נכנס לפני ולפנים, והרי בכל יום ויום היה כבוד ה' בתוך קודש הקודשים? מתרחץ הנצי"ב, שמשה היה עומד בפינה בתוך קודש הקודשים שלא היה בה כבוד ה'.

מדברי המפרשים נובע עקרון משותף - שבמקום שיש בו כבוד ה', אין אדם יכול להכנס אליו. ובמקום שהוא אינו נמצא, או שהוא מעורב עם הענן, אפשר להכנס.⁷ משה, אם כן, מקבל את הלוחות הראשונים כאשר ה' מופיע מתוך ענן שיש בו את כבודו כאש אוכלת. משה לא נכנס מפני שאינו רשאי, אך הקב"ה מוסר לו את הלוחות משם. מה שאין כן בלוחות השניים, שה' יורד בענן ונפגש עם משה, בהעדר כבוד ה', מתוך ענן בלבד.

6. עיין בהעמק דבר שמסביר הפסוק בספר שמות (כו, לג ד"ה והבדילה הפרוכת לכם): שהיתה הפרוכת בולטת בשני מקומות בגלל בדי הארון. יוצא, שהפרוכת היתה בצורת נחש, אבל קדושת השכינה לא תלויה בפרוכת, אלא הולכת בקו ישר, ומשום זה נוצר מקום בפנים שאין כבוד ה' ממלא אותו.

7. גם את שיטת הרמב"ן אפשר להסביר בכיוון זה, שבזמן שהקב"ה קורא למשה הוא מצמצם, כביכול, את כבודו כדי לתת לו מקום.

יש לחקור מה הכוונה כשאומרים שאין בשר ודם יכול "להיכנס אל תוך השכינה" כשהיא בצורה טהורה בלי ערבוב זר (הענן), ושהיא צריכה ערבוב עם דבר שיש בו ממשות (ע"פ הסבר הכלי יקר).

אנחנו יודעים שישנם דברים שמרגישים בהם רק דרך מגע עם דבר אחר. התופעה הזאת מוכרת מעולם המושגים שלנו, שחלקם הגדול מוגדר דוקא ע"י התנגשות עם מושג או גוף אחר. למשל, מושג הזמן שהוא הבנת המוקדם ומאוחר, לא מתבטא מבחינתנו אלא בצרוף כוח התנועה. מי שלא מרגיש את התנועה לא יכול למדוד את הזמן. וכך, לדוגמה, כותב הרמב"ם⁸ שאנחנו משערים את הזמן על פי תנועות הארץ מסביב לגלגל השמש. מכיון שיש עצמים נעים, יש לנו מושג של זמן. זה באשר לזמן האובייקטיבי לכל בני אדם. אמנם הרגשת הזמן בתוך שכל האדם, עשויה להשתנות לפי תנאים מסוימים.

לדוגמה: כשחולמים, יש לאדם כוח מדמה חזק מאוד, ואפשר "לעבור" בחלום אחד זמן מרובה⁹. וכן אדם השרוי בצער מרגיש שהזמן עובר לאט, כפי שכתוב בשעבוד מצרים: "ויהי בימים הרבים ההם" (שמות ב, כ), לעומת ימי שמחה, כפי שרואים אצל יעקב: "ויהיו בעיני כימים אחדים באהבתו אותה" (בראשית כט, כ).

יוצא, שהאדם יוצר את מושג הזמן לפי דרכי המדידה שלו, פעולותיו ומחשבותיו. ובמקום שאין הפעולות נמדדות על פי השכל כלל אלא במושגים בלתי מובנים, גם הזמן (והתנועה שתלויה בו) יהיה מעבר להשגת שכלנו. זהו מצבנו ביחס להקב"ה. מכיוון שאין לאדם כלים לתפוס את מהות הנצח כמות שהיא, צמצם הקב"ה בחסדו את הנצחיות בדבר מוגבל - העולם, ובזמן מוגבל - מבריאת העולם ועד סופו, כדי שתהיה לנו אחיזה במציאות. חז"ל אמרו שבשעת מתן תורה היה גילוי ה', ולכן "צפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש"¹⁰. זאת משום שהופעת הנצח מבטלת את כל המושגים ה"מוגבלים" ברגע הופעתו.

לכן "לא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן", משום שבריה יכולה להיכנס רק למקום שיש בו אחיזה במציאות.

לסיכום, נוכחנו שיש הבדל מהותי בין הלוחות הראשונים שמשם קיבל ממקום כבוד ה' עם כל ההשלכות הטמונות בזה - "הלחת מעשה אלוהים המה, והמכתב מכתב אלוהים הוא", לבין הלוחות השניים שלא באו ממקום כבוד ה', אלא מתוך הענן = מקום הימצאות האדם, מקום שמתחילה יותר מתאים לנו.

ה. קבלת הלוחות הראשונים (מידת הדין)

8. מורה נבוכים חלק ב, הקדמה טו, ותחילת פרק יד.
9. גם בביוולוגיה ידוע שהעין של האדם רואה במהירות של 25 תמונות לשניה, מה שנותן לנו את הרגשת התנועה שאנו מכירים. לעומת זאת, יש בעלי חיים מסויימים, שרואים פחות תמונות לשניה מהאדם, ולכן יש להם הרגשת תנועה איטית משלנו.
10. שמות רבה (וילנא) פרשה כט, ט.

לאחר דברי הקדמה הללו, נחזור לשאלות בהן פתחנו (למה משה והמלאכים התווכחו, ומתי "ויכוח" זה התנהל - בלוחות הראשונים או השניים), ונסביר את הדו-שיח בין משה ומלאכי השרת על פי הסבר המהרש"א לגמרא שראינו¹¹.

המלאכים שואלים את הקב"ה: "מה לילוד אישה בינינו... חמודה שגנוזה לך... אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?" הרי הם אינם ראויים לקבל התורה מפני שהם ילודי אישה, מוטבעים בחומר, ואין ראוי להיות להם העסק בנסתרות שהוא דבר רוחני¹²!

אמר הקב"ה למשה: "חזור להם תשובה" - אם אתה רוצה לקבל את התורה, עליך להביא ראיות שהיא אכן ראויה לאדם.

ענה משה: "מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם" - כלומר, מפני שהם רוחניים ומוכנים להשיג דברים רוחניים יותר מאשר האדם המוטבע בחומר, או מפני שהבל פיהם נקי מחטא לעומת הבל פיו של האדם¹³.

אמר לו הקב"ה: "אחוז בכסא כבודי וחזור להם תשובה". כלומר, גם כשאדם מוטבע בחומר הגוף, כאשר הוא אחוז בכסא הכבוד (פירוש, שיש לו בחירה לבחור בטוב ולהתגבר על גופו החמרי, ובכך לקיים את רצון ה' במלואו כמו המלאכים בעצמם), מוכן הוא לקבל דברים רוחניים ומושכלים, ואף דברים נסתרים. "ואמר רב נחום: מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו" - דהיינו, ה' מראה למלאכים שע"י התחברות עם זיו שכינתו, ניתן לבשר ודם להשיג סודות ונסתרות.

בנוסף לכך, משה טוען שבתורה יש מצוות, חוקים ומשפטים שלא שייכים למלאכים, אלא דווקא לבשר ודם, ובפרט לישראל: "...למצרים ירדתם... כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות?... אב ואם יש לכם?... קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם?". כלומר, משה טוען שכיוון שהדרך הנסתרת של התורה ראויה גם לבני אדם (מצד אחיזתו בכסא הכבוד), ראוי שתינתן לו התורה יותר מלהשאירה בשמים, מצד הנגלה שבה (שאינו ראוי למלאכים). מיד הודו לו מלאכי השרת, ואחר ששמעו וראו מפי הקב"ה שהאדם מוכן לקבל סתרי תורה, כל אחד מהמקטרגים נעשה לו אוהב וגלה לו דבר מרזי התורה, ואפילו מלאך המות, שהוא ראש המקטרגים, נתן לו מתנה. עד כאן הסבר המהרש"א.

כדי להבין עומק דברי המהרש"א נעזר באגדה סמוכה לגמרא שראינו:

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו שישים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים - אחד כנגד נעשה, ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום, שנאמר (שמות לג, ה): "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב". (שבת פח, א)

ויש לשאול, למה כדי להניח את הכתרים מספיקים שישים ריבוא מלאכים, וכדי לפרק צריך מאה ועשרים ריבוא?

11. שבת פח, ב. לתוספת עיון ראה 'ספר בניהו בן יהוידע' של רבינו יוסף חיים (שבת פח, ב).
12. לפי מה שהסברנו לעיל, שלאדה"ר לא היתה אפשרות להבין לאיזה מצב הוא עלול ליפול, מפני גדולתו, כך המלאכים חשבו על בני האדם, והאדם החוטא, מבחינתם, הוא בריה משונה.
13. עיין בגמרא (שבת קיט, ב), שמובא לגבי גודל מעלת הבל פיהם של תינוקות של בית רבן שנקי מחטא, אפילו מתורתן של התנאים, על אחת כמה וכמה אצל המלאכים, שלהם אין אפילו אפשרות לחטוא בפיהם!

התוספות מתרצים:

ואף על גב דגדולה מדה טובה ממדת פורענות, הכא נמי גדולה היא - שמלאך טוב היה קושר שני כתרים, ומלאך חבלה לא היה בו כח כי אם להסיר אחד¹⁴.
(שם, ד"ה ירדו)

המהר"ל, לעומת זאת, מתרץ את הקושיה בכיוון אחר:

דבר זה, כי כאשר קשרו בראשיהם היה מלאך אחד, כי שניהם - **נעשה ונשמע** - הם דבר אחד ואין זה בלא זה. ולפיכך אין ראוי שיהיו שני מלאכים רק מלאך אחד לנעשה ונשמע. אבל כשנטלו מהם, סוף סוף היה להם שני עטרות, והיה מלאך חבלה לכל כתר, כי אל הלקיחה לא היה חבור אל שני עטרות אלו, ודבר זה פשוט.
(חידושי אגדות א, שם)

פירוש הדברים: בזמן שבני ישראל אמרו נעשה ונשמע, הם הגיעו לדרגה שהנעשה הוא כמו הנשמע. כלומר, שאין פער בין דרישות הקב"ה בתורה לבין המחשבות של ישראל ופעולותיהם. באותו רגע היו ישראל מוכנים לקבל את התורה על פי מידת הדין, תורה שמוכנים המלאכים, שמייצגים את קיום התורה המושלם, למסור.
על פי הסבר זה, נחזור להסבר המהרש"א ונאמר, שמשה עלה למרום בפעם הראשונה וקיבל תורה של מידת הדין. לכן מלאכי השרת לא התנגדו כלל, שהרי באותו רגע היו ישראל ראויים לקבל את הלוחות הללו. הם היו בדרגת אדה"ר לפני חטאו, שהיא קיום התורה בדרגת העליונה.

ו. שבירת הלוחות

לאחר קבלת התורה, משה יורד מההר:

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדות בידו... ויהי כאשר קרב אל המחנה, וירא את העגל ומחלת. ויחר אף משה, וישליך מידו את הלחת, וישבר אתם תחת ההר.
(שמות לב, טו; יט)

הגמרא מביאה התייחסות בפי הקב"ה על המעשה הדראסטי שעשה משה:

דתניא: ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו... שבר את הלוחות... ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו? שנאמר: "אשר שברת". ואמר ריש לקיש - יישר כחך ששיברת.
(שבת פז, א, ועוד)

וכן כותב המדרש¹⁵:

14. רבינו יוסף חיים (בניהו בן יהודע' שם) מתייחס לבעיה, ומביא תירוץ ברוח התוספות, ואף מסבירו:

למה בהנחת הכתרים הספיק מלאך אחד לשני כתרים ובנטילתם הוצרך לכל כתר מלאך אחד? ונראה לי, בס"ד, כי בהנחתם הביאום מהשמים (רחמים) שהם מסטרא דימינא, וכל ימין כוחו חזק... אבל בנטילה שהוא ענין הדין, נטלו מלאכים מסטרא דשמאלא, וזה המלאך אין לו כוח לסבול שני כתרים בידו.

15. מדרש חסרות ויתרות - מובא באוצר מדרשים (אייזנשטיין) עמוד 195.

ללמדך שהיד הגדולה רמזה לו שישבר אותן. אמר: 'מוטב שיהיו כפנויה (-עם ישראל) ואל יהיו כאשת איש'. היא שהכתוב משבחו (דברים לד, יב): "ולכל היד החזקה... אשר עשה משה לעיני כל ישראל". איזו היא יד חזקה שעשה לעיני כל ישראל? הוי אומר זה שיבור הלוחות.

ברור, אם כן, שהי' הסכים למעשה השבירה. אך קשה, למה משה לא שבר את הלוחות מיד לאחר שאמר לו הקב"ה שבני ישראל חטאו?

הכלי יקר (שמות לב, טז) כותב על פי המדרש (פרקי דרבי אליעזר, פרק מה), שהטעם שלא שבר את הלוחות תיכף כשאמר לו הקב"ה, הוא מפני שהאותיות היו נושאות את עצמן ואת האבן. כאשר **ראו האותיות את העגל** הן פרחו מן הלוחות, והאבן חזרה לטבעה ונהייתה כבדה. רק אז הרגיש משה שנסתלקה מהם הקדושה, ולכן שבר הלוחות תחת ההר - רק לאחר שירד. כמו כן הוא מפרש "חרות על הלוחות", שהיו אותיות הללו בני חורין, ולא היו תלויות בלוחות כלל. ממילא, כאשר נשתברו הלוחות, האותיות לא "נשברו" איתם, אלא היו פורחות באויר. בעצם, בני ישראל בזמן מתן הלוחות הראשונים היו מעל החומר, והיו ראויים לקבל "אותיות" שלא משועבדות לחומר כלל. על פי זה, פירוש האימרה "חרות מן מלאך המות" הוא, שלא היה מלאך המוות יכול לשלוט בישראל, כי לא שייך כלל להמית אדם שהוא בדרגה רוחנית ע"י מיתת גשמית.

דברים אלו עולים בקנה אחד עם דברי אור החיים (שמות לב, יט), ששואל איך משה שבר את הלוחות ולא חש להפסד המופלג? אלא ברור (כפי שאומרים חז"ל), שהוא לא שבר עד שלא נאמר לו מפי הגבורה. קודם שחטאו בעגל פסקה זוהמתם (כלומר היו נקיים מכל חטא, כדרגת אדם הראשון לפני חטאו), וקיבלו תורה "חרות על הלוחות" - חירות ממלאך המות. לאחר החטא הזוהמה דבקה בהם, ומעתה הם שוב נתונים לשליטת מלאך המות. ולמרות שהזוהמה לא חזרה ממש כמות שהיתה קודם קבלת התורה, אף על פי כן שברם **כי לא ראוי להם** עוד שיהיו בני חורין ממלאך המוות¹⁶.

מדברים אלו אפשר להבין את סיבת שבירת הלוחות הראשונים שהם בדרגת מידת הדין. בני ישראל אמרו "נעשה ונשמע" והגיעו למצב שהנעשה הוא כנשמע, שרצונם בטל לגמרי לגבי רצון בוראם, ואין אצלם מקום לחטא. לכן משה יכול לעלות להר ולהביא את הלוחות התואמים את רמתם. אבל בינתיים בני ישראל עשו את העגל, וכשמה יורד ורואה את המתרחש, הוא מבין שהלוחות האלו אינם ראויים לבשר ודם, ועל כן הוא שובר אותם. הוא יודע שהי' מסכים עמו והשבירה היא הכרחית, שהרי האותיות עצמן לא "סבלו" להיות בקירבת החוטאים, ופרחו מאליהן.

שואל המהר"ל: אם אכן הגיע עם ישראל למדרגת גן עדן, וישראל יודעים שבחירת אדה"ר לאכול מעץ הדעת היתה טעות, איך יתכן ששוב יחטאו ויפלו? והוא מבאר שדרגתם לא הגיעה לשלימות, כי אמנם משה רבינו כבר קיבל את הלוחות, אך כל זמן שלא היו מסורים לעם ישראל ממש, עדיין לא היה התיקון שלם. תשובה שלמה, כפי שמבאר הרמב"ם

16. בענין זה כתוב במדרש:

מהו חירות? רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אומר: אל תקרי 'חרות' אלא 'חירות' - מן הגלויות. רבי נחמיה אומר: חירות ממלאך המוות. ורבתינו אומרים: חירות מן היסורים. אמר רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: אם יבוא מלאך המוות ויאמר לפני הקב"ה 'על חנינם בראתני בעולם', הוא אומר: על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות, הוי 'חרות על הלוחות'.

(שמות רבה מא, ז)

בתחילת הלכות תשובה, היא רק לאחר חרטה ונכונות לעמוד בנסיון דומה, וכאשר זו באה לידי ביטוי **במעשה**. רק לאחר שהאדם בא לידי אותו המעשה ועומד בניסיון, נתקן עונו לגמרי. כך גם אצלינו. כל עוד שלא בא תיקון חטא אדה"ר לידי ביטוי במעשה - מסירת הלוחות - עדיין לא הגיעו עם ישראל לדרגתו השלמה קודם החטא, ואין כאן מקום להאריך¹⁷.

משה מפחד בשביל כלל ישראל שה' ידון אותם במידת הדין, לכן הוא מעדיף לשבור את הלוחות העדות "וקרע את שטר התנאים"¹⁸. הוא חשב שעדיף לשבור ולא להיות תחת מידת הדין בזמן החטא, ובהמשך יוכל לערוך "תנאים" חדשים, המתאימים יותר לבשר ודם¹⁹.

ז. יצירת עולמה של מידת הרחמים²⁰

מדברינו עד עתה עולה שמלכתחילה היו בני ישראל אמורים לקבל את הלוחות במדת הדין, ושלא ישלוט בהם יותר מלאך המוות. אך עקב כשלון שלהם, חטא העגל, הוכרח משה לשבור את הלוחות ההם, ולהחזירם לבורא. משה נצרך עכשיו להוריד לוחות אחרים, על פי מדת הרחמים, שמתאימים יותר לילודי אשה. נראה על פני הדברים שהמצב הזה הוא בדיעבד, והלוחות השניים אינם שלמים, אלא מעין תיקון לפגם בשלימות המקורית. אמנם, כבר הזכרנו את דברי חז"ל "שבתחילה עלה **במחשבה** לברוא את העולם במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין". כותב היחזון ברוך' בשם היפרי צדיקי, שבודאי לא שייך שום שינוי רצון אצל הקב"ה. אלא, נברא העולם גם על פי מדת הדין, כי מחשבה אצל הקב"ה היא גם יצירה, אלא שהעולם של מידת הדין נשאר בשביל יחידים. כן כתוב במסכת מנחות:

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: 'רבש"ע! מי מעכב על ידך?'

אמר לו: 'אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות.'

אמר לפניו: 'רבש"ע! הראהו לי'. אמר לו: 'חזור לאחוריק'. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: 'רבי, מנין לך?' אמר להן: 'הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו.'

חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: 'רבוננו של עולם! יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי?'

אמר לו: 'שתוק, כך עלה במחשבה לפני.'

17. להסבר חטא העגל עיין מהר"ל נצח ישראל ב; כוזרי א, צב-צז.

18. ע"פ שמות רבה מג, א.

19. רבינו יוסף חיים (שם פז, א) כותב, שידוע שמשה רבינו הוא כולו חסד, אז איך הוא עושה ע"פ דין לשבור את הלוחות? אך באמת השבירה היא חסד, שבזה הוא הציל את ישראל. ועיין שם עוד.

20. חלק מהפיסקה לקוח מספר "חזון ברוך" (עמודים סד-סט) של הרב יעקב טולידאנו זצ"ל שנפטר לפני כשנה (אדר תשנ"ו). יהיו הדברים שנכתבו בשמו לעילוי נשמתו.

אמר לפניו: 'רבונו של עולם! הראיתני תורתו, הראני שכרו'.
אמר לו: 'חזור לאחורך'. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו (של רבי עקיבא)
במקולין.

אמר לפניו: 'רבש"ע! זו תורה וזו שכרה?'

(מנחות כט, ב)

אמר לו: 'שתוק, כך עלה במחשבה לפני'.
ויש להבין מהי כוונת תשובות הקב"ה. מובא בשם הגאון מוילנא²¹ שמסביר את תשובת
הקב"ה בפעם השנייה - "כך עלה במחשבה לפני" - היינו, שה' נהג על פי מה שעלה במחשבה
לברוא את העולם במדת הדין. אותו עולם נשאר עבור יחידים שעובדים את עבודת ה' בעולם
מבחינת דין, כגון רבי עקיבא שהיה ברמה זו.

לפי זה מובנת תשובתו הראשונה של הקב"ה, שבקבלת התורה היו בני ישראל במדרגה זו,
לכן היו זקוקים למנהיג שעמד כל חייו במדרגה של מדת הדין כמשה רבינו. אבל, רבי
עקיבא, שהגיע אל מדרגה זו רק בסוף חייו, והיה צריך בעצמו לעבור דרך התשובה שהיא
מדת הרחמים ("שיתף מדת הרחמים"), לא התאים שתינתן התורה על ידו.

וכן מצינו להפך, שבלי מדת הדין, העולם של מדת הרחמים לא יכול להתקיים. לכן ביצירת
עם ישראל היה צורך באותו תהליך, שקודם תהיה הנהגה של מדת הדין. הקב"ה התנהג עם
אברהם יצחק ויעקב - אבות האומה - במדת הדין, כדי שיוכל להתנהג עם בניהם אחר כך
במדת הרחמים. זהו מה שכתוב: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי ה'
לא נודעתי להם" (שמות ו, א). כותב הרמב"ן שם: "והנה הענין שהאבות, היה גלוי השכינה
להם והדיבור עמהם במדת הדין הרפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת
הרחמים... ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי (מדת הדין), כי התורה בשמו הגדול נתנה
(מתוך רחמים), שנאמר: "אנכי ה' אלוהיך" (שמות כ, ב)".

למה הדבר דומה? למדינה שיש בה חוקים קבועים, יכול הדיין על פי שיקול דעתו, לרחם על
בעל הדין ולחון אותו (זהו שנקרא שנהג בו לפני משורת הדין). אבל, במדינה שאין בה
חוקים, אין לדיין חוק שניתן לחרוג ממנו כדי שיחשב שהוא מרחם על בעל הדין. כלומר,
עצם קיומו של החוק מאפשר את החריגה ממנו, ובלי חוק יש רק החלטה של הדיין על פי
נטיות ליבו.
כותב הרב דסלר:

אולם, ידוע שהתורה ניתנה פעמיים לישראל: פעם ראשונה קודם חטא העגל,
ופעם שנייה אחר החטא, ב' בתשרי. גדר מתן תורה וקבלתה שונה לגמרי
בשני המצבים, ושנוי זה משתקף בהבדלים שבין הלוחות הראשונים ללוחות
האחרונים. הלוחות הראשונים היו כולם מן השמים, הן הכתב והן האבנים;
אבל בלוחות השניים כתיב: "פסל לך" - שהיו האבנים מלמטה ורק הכתב מן
השמים.

וכבר העיר הרדב"ז, בספר טעמי המצוות, שהאבנים מסמלות לבם של
ישראל אשר עליו חרותים דברי התורה. גדר קבלת התורה שבבחינת הלוחות
הראשונים, הוא זה של הלב הטהור שכבר הגיע להתבטלות גמורה אל
האמת, ואין מתעוררות בו מידות רעות כלל. זהו גדר מדרגת גן עדן - "יצר

21. ביחזון ברוד', עמוד קכו.

הרע מבחוץ" ... בביטול היש הזה המתבטא בהקדמת נעשה לנשמע, זכו לתיקון חטא אדם הראשון.
אבל לאחר חטאם של ישראל היו הלוחות השניים מאבנים שלמטה, והענין, ללמד לנו שצריך לחרות את התורה על הלב שעדיין אינו מזוכך. דרגה זו מקבילה אל מדריגת "דעת טוב ורע", שהיצר הרע בפנים, והמידות הרעות פועלות בתוך הלב. קבלת התורה בבחינה זו ודאי שיש בה מן הצמצום. זו בחינה חיצונית יותר, ואף שיש בה מעין חילול, הסכימו לזה מן השמים כדי לצרף ולתקן את המדות הרעות. זו בחינת התורה שבבריאה המצומצמת, בחינת "בראתי לו תורה תבלין". (מכתב מאליהו, חלק ב, בענייני שבועות, עמוד 27)

לסיכום: ראינו שכניסת מדת הרחמים לעולם אינה דבר שקרה "בטעות" כמצב שאינו רצוי, אלא להפך. העולם ע"פ מדת הרחמים היה זה שתוכנן לכתחילה, ורק כדי להגיע לזה היה צורך להקדים מציאות של עולם במדת הדין²². אין דרך זו מעידה על פגם במצב העולם חס ושלו, אלא שהיא דרך ארוכה יותר להגיע לשלימות, מפני שצריך קודם לעמול קשה על מנת לזכך את נפשנו, ובכך להגיע לדרגת אדה"ר לפני החטא. או אז ימשיך האדם בזיכוד אחר זיכוד בכיוון השלימות הנצחית²³.
הלוחות השניים הם באותו כתב אלוהים, הציווי אותו ציווי, רק כתובים על גבי לוחות שהם מעשה ידי אדם, המאפשר צעידה אל הקב"ה.

ח. קבלת הלוחות השניים (מידת הרחמים)

22. בגמרא מובאת אגדה שמספרת אודות רצון הקב"ה לברוא את האדם למרות חסרונו: אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם, ברא כת אחת של מלאכי השרת. אמר להם: 'רצונכם נעשה אדם בצלמנו? אמרו לפניו: 'רבונו של עולם, מה מעשי? אמר להן: 'כך וכך מעשי'. אמרו לפניו: 'רבונו של עולם' 'מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו' (תהילים ח, ה). הושיט אצבעו קטנה ביניהן ושרפם. וכן כת שניה. כת שלישית אמרו לפניו: 'רבונו של עולם! ראשונים שאמרו לפניך - מה הועילו? כל העולם כולו שלך הוא, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך - עשה'. כיון שהגיע לאנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהן מקולקלין, אמרו לפניו: 'רבונו של עולם! לא יפה אמרו ראשונים לפניך?' אמר להן: 'ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל...' (ישעיהו מו, ד). (סנהדרין לח, ב)
- שואל המגיד מדובנה ('אוהל יעקב' על פרשת בראשית), מה ראה ה' לברוא מלאכים כת אחרי כת להימלך בהם, אם לבסוף הוא לא ישמע בקולם? ומתוך, שאבינו שבשמים עשה זאת לטובת האדם וקיומו, שבלעדיהם היה העולם, חס ושלו, חרב. למה הדבר דומה? לשר אחד שצווה לסוכן ביתו לקנות חפץ מיוחד יקר ערך. הלך הסוכן לחנות לקנות את החפץ, ונמצא שהחפץ פגום ולא הגיד לו המוכר. איש אחר בא לסוכן ואמר לו על הפגם, אך הסוכן אמר למוכר שלמרות הפגם הוא מעוניין לקנות. חזר הסוכן לשר, והשר סירב לקבלו, באומרו שהחפץ פגום ושהוא מצא חפץ דומה ללא פגם. חזר הסוכן למוכר כדי להחזירו, והתלונן "ראה כמה פגום ולקוי הוא! החזר לי את כספיי!" ענה לו המוכר: "מה ענין זה נוגע לי, כלום לא גילה לך האיש הזה על הפגם? ובכל זאת חשבת וקיבלת". והנמשל הוא, שכאשר הקב"ה ברא את האדם, היה צורך שהמלאכים יגידו לו שיצר האדם רע מנעוריו, ובכל זאת לברוא אותו. כך, כשהקב"ה רצה למחות את האדם מסיבה זו, הוא כביכול לא יכול היה משום שהוא ידע על כך מראש, ובכל זאת החליט לברואם.
23. ע"פ דברי הרמח"ל (דרך ה' א, ג) שהובאו בתחילת המאמר.

כתוב בירושלמי :

רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן : הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלש, והיה משה תפוש בטפחיים, והקב"ה בטפחיים, וטפחיים ריווח באמצע. כיון שעשו ישראל אותו מעשה, ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה, וגברה ידו של משה וחטפן ממנו. הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר : "ולכל היד החזקה" - ייא שלמא על ידא דגברת עליה מינא (יהא שלום ליד שגברה יותר ממני - קרבן העדה). (תענית ד, ה)

בפעם השניה שמשה עולה לקבל את התורה, על פי מדת הרחמים, המלאכים כבר לא מסכימים, "ומבקשים לחטפן מידו של משה". לדעתם, בשר ודם המוטבע בחומר, שמסוגל לחטוא, אינו ראוי לקבל את התורה החמודה והגנוזה. נחזור לדברי המהרש"א שהובאו לעיל. המלאכים מתנגדים למסור את התורה לחוטאים, ובאים על כך בתביעה אל הקב"ה. משה עונה, שאמנם האדם יכול להתנהג על פי יצרו הרע ולהיות שפל ביותר, אך מצד שני, בהיותו מחזיק את כסא הכבוד שעולה עד השמים, הוא יכול לכוון את אותו היצר לטובה, ומסוגל להגיע מעלה מעלה. בנוסף לכך, יש את קיום התורה בנגלה ובעולם הגשמי דוקא, דבר שאין המלאכים שייכים אליו כלל, והוא מהווה את כוח האדם להשתמש בחומר עצמו כדי להתקרב אל הקב"ה. דברים דומים כותב הרב דסלר :

אבל גם בלוחות האחרונים אמר הקב"ה "פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים". הרי זה פלא : "פסל לך" - שתכין ותפסול אבנים מלמטה, ואף על פי כן "כראשונים" - שיהיו במדרגת הראשונים ממש! והענין, שעל האדם עצמו לבוא בעמלו לדרגת טוהר הלב ושלמות המדות, עד שלא תהיה לו כל נגיעה הסותרת לתורתו ולעבודתו יתברך ; ממש כדרגת הלוחות הראשונים של קודם חטא העגל. (מכתב מאליהו שם, עמוד 30)

וכן כתוב במסכת אבות :

אמר רבי יהושע בן לוי : בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה', שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף, שנאמר (משלי יא, כב) : "נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם". ואומר : "והלוחות מעשה אלוהים המה, והמכתב מכתב אלוהים הוא חרות על הלוחות". אל תקרא "חרות" אלא "חירות" - שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה. וכל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה, שנאמר (במדבר כא, יט) : "וממתנה נחליאל ומנחליאל במות". (ו, ב)

כל מי שאינו לומד תורה, התורה נמצאת כדבר זר עליו - כ"נזם זהב באף חזיר", לעומת המרבה בלימוד התורה, שאז היא מופנמת בתוכו ומעלה אותו (זה ההבדל בין כתב דיו על דף - שהכתב והדף הם שני דברים נפרדים, לעומת כתב שהוא חרות על האבן, שהכתב נהיה חלק מהאבן עצמה ובלתי נפרד ממנה).

זהו מצבנו כיום. בכל רגע ורגע בני ישראל עומדים "במבחן", האם התורה תהיה כנזם זהב באף חזיר חיו, או מבחינת מכתב אלוהים חרות על הלוחות. וכן, האם טענת משה רבינו,

שבעקבותיה הוא הצליח להוריד את הלוחות, שהתורה תעזור לנו להעלות את הגשמיות, מתממשת או לא.

ט. סיכום

הקב"ה ברא את העולם על פי מדות הדין והרחמים, מפני שאפילו אדה"ר שהיה מושלם, נברא כגוף עצמאי, ונטבעה בו הבחירה החופשית. הבחירה עד החטא היתה כולה שכלית - "כיצר הרע מבחוי".

הרב קוק (אורות התשובה טו, י) מסביר שעצם בריאת התשובה לפני בריאת העולם, כפי שאמרנו קודם, טרם הופעת החטא, היא ההוכחה שהתשובה היא לא רק דבר מצומצם של תיקון, אלא שיפור מתמיד להתקרב אל הקב"ה, קבלת תוספת של אלוהות שיכולה להביא אותנו מעלה מעלה, עד כדי שנחזיק בכסא הכבוד. זה היה תפקידו של אדה"ר, אך לאחר החטא, התשובה לבשה פן נוסף - תיקון היצר.

מתוך המצב החדש של עולם מעורב - דין ורחמים, הקב"ה יצר את עם ישראל והכניס בו את כושר העמידה במדת הדין דרך האבות (ע"פ הרמב"ן), ואף העלה אותם למצב **שכל העם** יהיה בדרגה זו. אך מכיון שלא היו בדיוק בדרגת אדה"ר, הם נכשלו, וקיבלו, לאחר "ויכוח עם המלאכים", את הלוחות השניים על פי מדת הרחמים, שמבטאת דרך ארוכה וקשה יותר.